

Elvis van de psychoanalyse

Bespreking van Slavoj Zizek (2006) *The parallax view*. Cambridge/London: MIT Press. ISBN 978-0-2622-4051-2, 2006, 433 pp, 26,95 \$

Ter publicatie Tijdschrift voor Psychoanalyse 2011

Mark Kinet

Slavoj Zizek is een Lacaniaans-Hegeliaanse (cultuur)filosoof die zijn tijd verdeelt tussen Slovenië en de States. Zijn filosofie is dialectisch en als psychoanalyticus heeft hij drie stokpaardjes. Ten eerste noemt hij de doodsdrift de 'grote obsessie' van zijn gehele werk. Het is een radicaal disfunctioneel element dat voorbij het lustprincipe ligt en dit subverteert. Ten tweede is het subject niet het voortalig reservoir van affecten en driften maar een fundamenteel ongrijpbare logische en ethische veronderstelling. In navolging van Lacan ten slotte beschouwt hij het object kleine a als hèt (gebrek aan) object van de psychoanalyse. Het is het Ding op de drempel van symbolisering en als dusdanig object-oorzaak van verlangen. Het object is dat *waarnaar* we verlangen en object kleine a is dat (surplus in het object) *waardoor* we verlangen.

Zizek geeft wereldwijd en vooral binnen de menswetenschappen zeer gewaardeerde lezingen. Ze worden gekenmerkt door een hyperkinetische stijl en gedachtegang. Tientallen clips op *YouTube* leveren hiervan treffend bewijs. Hij behoort samen met Nietzsche, Marx of Freud tot de denkers van de argwaan. Hij wordt nu eens een wilde dwarsdenker genoemd dan weer de Elvis van de culturele studies. Zeker heeft hij met tientallen boeken de lacaniaanse psychoanalyse stevig op de culturele kaart geplaatst. Hij grasduint daarbij rijkelijk in de populaire cultuur en doet dit op uiterst erudiete wijze. Films genieten daarbij vanwege hun impliciete ideologie als studieobject vaak zijn voorkeur.

The parallax view beschouwt hij zelf als zijn *magnum opus*. Het levert een systematische uiteenzetting van het conceptuele referentiekader dat aan zijn denken ten grondslag ligt. Dit *exposé* wordt zoals steeds doorspekt met verwijzingen naar literatuur, film en muziek en verlucht met allerlei pittige anekdotes en pikante grappen. In zekere zin borduurt Zizek verder op het *Schuins beziend* uit eerdere boeken. Slechts middels een door het verlangen vervormde blik vangen we doorheen de anamorfotische schijn een glimp op van het Ding. *Mutatis mutandis* laat dit schemerzintuig toe onderliggende onbewuste structuren en mechanismen in het vizier te krijgen. Dit was zijn uitgebreid geïllustreerde toenmalige boodschap in een notendop.

Ditmaal levert hij een substantieel theoretisch werk dat is gefundeerd op de kloof die ontstaat ten gevolge van twee naburige, maar toch radicaal verschillende perspectieven. De parallax is de

schijnbare verplaatsing van een object (de verschuiving van zijn positie tegenover een achtergrond) die ontstaat tengevolge van het innemen van een verschillend oogpunt. Enkele voorbeelden zijn de golf-deeltjesdualiteit van de kwantumfysica, drift en verlangen, *mind* en *brain*, de vagina als plaats van de mysterieuze vrouwelijke seksualiteit en van het moederschap. De parallax is de kloof tussen twee punten waarbinnen geen synthese bestaat. Ze leidt tot een kortsluiting van niveaus die elkaar nooit raken. Ik citeer ‘...*this book is based on a strategic politic-philosophical decision to designate the gap which separates the One from itself with the term parallax*’.

Het boek bestaat uit drie delen telkens van elkaar gescheiden door een *interludium*. Zizek noemt ze in een *spielerei* de *stellar*, de *solar* en de *lunar* parallax. De eerste gaat over het ontologisch verschil, de ultieme parallax die onze verhouding tot de realiteit bepaalt. De tweede is de wetenschappelijke parallax met zijn kloof tussen fenomenologische beschouwing en wetenschappelijke verklaring. Deze wordt bijvoorbeeld duidelijk in de verhouding tussen psychoanalyse en neurowetenschap, een thematiek die Zizek hier voor het eerst grondiger uitwerkt. Er is ten slotte de politieke parallax, met sociale antagonismen die elke gemeenschappelijke grond ontberen. Een korte recensie kan onmogelijk recht doen aan de complexiteit van Zizeks redeneringen. Ik doe een losse greep uit enkele *appetizers*..

Vooreerst wijdt Zizek verhelderende beschouwingen aan zijn geliefde object kleine a dat transsubstantieert zoals de hostie in het lichaam van Christus. Het is dat iets in het object dat meer is dan het object en dat ons doet gaan en komen. De aard van het reële is puur parallaxisch en in die zin heeft het geen substantie. Het heeft geen densiteit, is slechts de kloof tussen twee (bijv golf- en deeltjes-) perspectieven. Zizek analyseert nogmaals de beruchte scène uit *Wild at Heart* van David Lynch. Bobby Peru dwingt Lula met zijn ‘*Say: fuck me*’. Welke psychoanalytische waarheid blijkt uit haar zich uitstreckende vingers? Moderne kunst zou meer en meer gericht raken op ‘*the real thing*’. Is het niet de kortste definitie van moderne kunst dat zij voorbij het lustprincipe ligt? Ze veroorzaakt onlust en is subliem doordat ze een pijnlijk plezier teweegbrengt en succes produceert dankzij haar eigen falen. Wie weet kunnen we postmoderne kunst dan opvatten als een terugkeer naar het plezier? Hoe het hoogste Goed een *Mal* kan worden kan volgens Zizek alleen begrepen worden door een *parallax shift*. Het sublieme goed dat van op afstand mooi en aantrekkelijk lijkt, is als de vlam die door haar *fatal attraction* de dood van de mot betekent.

In verband met neurowetenschap schetst hij geen utopisch maar een dystopisch toekomstbeeld dat precies daarom velen aanspreekt. Het gaat dan niet om de apocalyps van een atoombomexplosie maar om de dood van het symbolische door de naturalisatie van de menselijke geest. Wie weet worden al onze gedachten vroeg of laat gedownload van humaan naar posthumaan in een shift van hardware naar software? Digitalisatie maakt de link los tussen geest en materieel substraat. Ziedaar de nieuwe zielsverhuizing, die louter kwestie wordt van technologie. Naturalisatie haar gang laten gaan kan leiden tot absurde excessen. Zizek gaf ooit een naargeestig voorbeeld. Wat als we de lijkwade van Turijn zouden onderzoeken op het DNA van Jezus Christus? *Pater semper incertus est*. Vaderschap is altijd onzeker!

In tegenstelling tot eerdere publicaties die voor een breder cultureel en/of psychoanalytisch geïnteresseerd publiek toegankelijk tot gemakkelijk zijn is deze kanjer een ietwat taaiere brok. Hij veronderstelt een gedegen filosofische (of in een neologisme van Mülisch: *filosofologische*) voorkennis. Mede door zijn kleine lettertype vergen sommige compacte passages zelfs

nauwkeurige ontcijfering. Anderzijds worden talrijke lacaniaanse concepten aan de hand van levendige voorbeelden uit de populaire cultuur aanschouwelijk gemaakt en wemelt het boek zoals steeds van geestigheden en spitsvondigheden. Ter afrondende illustratie vergelijkt Zizek het object kleine a ergens met het verdwijnpunt in een schilderij. Het is onvoorstelbaar maar tegelijk constitutief voor elke voorstelling.

Mark Kinet is o.a. coördinator van de reeks Psychoanalytisch Actueel en bestuurslid Stichting Psychoanalyse en Cultuur. Zie www.markkinet.be